

REFLEXIONS SOBRE LO PERFACH PERIFRÀSTIC AMB ANAR EN CATALAN E EN OCCITAN

Aquestas nòtas an pas per interés de renovar la question tan plan conoguuda, del costat de l'identificacion e de l'inventari istoric. En çò que tòca lo catalan, nos fisam a l'estudi ja ancian de M. de Montoliu¹ e al capítol mai recent de A. M. Badia i Margarit.² Per l'occitan, a falta d'una enquèsta complèta, avèm una apreciacion intelligenta del fach per J. Ronjat³ e podèm nos provesir de las resultas de nòstras lecturas personalas.⁴ Se sap que lo francés a pas desconogut a temps passat aquel fach morfò-sintaxic, e aquí tanben l'estudi es entamenat.⁵

Es segur que caldrà qu'un jorn o l'autre un cercaire reprenha l'ensem d'aquela question dins las lengas romanicas, castelhan comprés. Ara per ara nos sembla legitim de l'abordar amb de vistas sistematicas, las precisament que pòrta la sistematica de las representacions verbalas. Utilizam fòrça las analisis de G. Guillaume⁶ e de son escòla, ont prenèm de mai aquel principi director de l'estudi, que los estats de lenga que se seguisson son d'adobaments successius dels sistèmas morfò-sintaxics, totes sostenguts per las representacions fondamentalas que non càmbian, totes compelits d'actualizar en discors aquelas representacions.

1. M. DE MONTOLIU, *Notes sobre el perfet perifràstic català*, dins *Estudis Romànics*, I («Biblioteca Filològica», VI; Barcelona 1916), 72 ss.

2. A. M. BADIA I MARGARIT, *Gramàtica històrica catalana* (Barcelona 1951), §§ 178, 179, 180.

3. JULES RONJAT, *Grammaire istorique des parlers provençaux modernes*, III (Montpellier 1937), § 586.

4. Una part d'aquelas resultas es integrada a R. LAFONT, *La Phrase occitane* (Paris 1967), 198-200.

5. G. VAN GOUGENHEIM, *Étude sur les périphrases verbales de la langue française* (Paris 1929), 93 ss.

6. G. GUILLAUME, *Temps et verbe: Théorie des aspects, des modes et des temps, suivi de l'architectonique du temps dans les langues classiques* (Paris 1965).

I

Tota perifrasi verbala, amb l'usança del vèrb auxiliar, es essencialament lo maridatge de dos elements del lengatge: una representacion semantica e una representacion cronotetica. La primièra es donada per l'auxiliar (*èsser, aver, voler, venir, anar*, en occitan), la segonda per la forma causida del vèrb aital conjugat.

D'aquela maniera es impossible de parlar de la perifrasi *va cantar* en defòra d'una vista tota del primièr axe cronotetic del vèrb (*cantar, cantant, cantat*). Sobre aquel axe la cronogenèsi (fabricacion de l'imatge temporal per una vista de mai en mai exteriorizanta de la tension pròpria a l'actualizacion verbala) es encara liminària (*in posse*, çò ditz Guillaume). L'imatge de temps es pas encara expulsat de l'imatge de mot, pas encara objectivada. La perifrasi se presenta doncas tripla: *va cantar, va cantant, va cantat*. Lo semantisme d'*anar* es empeutat sobre una tension totala, sobre una mèscla de tension e de detension, sobre una detension totala (e dins lo cas d'un vèrb transitiu coma *cantar*, aquela detension es acompanhada d'un «recorvament» sintaxic que crèa l'efièch passiu).⁷

En mai d'aqueles dos elements, l'usança de l'auxiliar a l'indicatiu pòrta un encastre de cronogenèsi acabada, de temps objectivat. Çò que fa que la perifrasi se presenta, a l'interior del temps *in esse*, aital:

1. *va cantar, va cantant, va cantat*
2. *anarà cantar, anarà cantant, anarà cantat*
3. *anava cantar, anava cantant, anava cantat*
4. *anèt cantar, anèt cantant, anèt cantat,*

totas formas possiblas e emplegadas, que lor cal ajustar las dels aspèctes extensius e bi-extensius: *es anat cantar, es agut anat cantar*, per exemple.

Mas, se consideram l'ensem, cal dire que la perifrasi comença d'existir son que al moment que l'empèut del semantic e del cronotetic es realizat, al moment que se pòt pas mai sentir *anar* coma distint en representacion de las necessitats de l'expression temporal. Aquò se fa per amoçament progressiu, per apauriment del semantisme d'*anar*. Es clar qu'aquel apauriment es a pro pena entamenat en occitan antic. Dins:

- «dis-li q'el an sa ost mandar» (*Cançon de Santa Fe*);
- «l cavalier anet ferir» (*Jaufré*);
- «l anet aosir» (*Blandin de Cornoalhas*),

7. Cf. *La Phrase occitane, op. cit.*, 169.

anar serva son semantisme. N'es parierà dins aquestas frasas catalanas de Bernat Desclot:

«Ara donques, anat-vos armar, e veurem aquest què sabrà fer. Ab tant lo cavaller s'anà armar, ell e son cavall».⁸

La descarga semantica que d'*anar* farà un auxiliar serà la d'una representacion espaciala.

O podèm figurar segon l'analisi semantica. *Anar* realiza un semantèma de dos sèmas: un sèma S_1 «l'espaci» e un S_2 , que direm x .

anar, vèrb autonòm, es donc: $S_1 + S_2(x)$.

anar, auxiliar, es son que: $S_2(x)$.

Per prene un exemple complementari, la perifrasi occitana modèrna *vòl plòure*, qu'es una mena de futur, se realiza en descargant *voler* d'un S_1 («lo desir»), e en gardant un $S_2(x)$.

Dins lo cas de *voler* e d'*anar*, S_2 es competent en cronogenèsi, es a dire que se pòt maridar a una representacion de temps. Dins *voler*, son contengut nos sembla qu'es: «jonccion amb un limit», dins *anar* «avança de cap a un limit», *Voler* totalament ($S_1 + S_2$) es «desirar per far o per aver»; *anar* es «avançar dins l'espaci de cap a ...».

II

Aquel empèu e aquel descargament an naturalament d'efièchs desplaçats segon que s'emplega *cantar*, *cantant*, *cantat*.

Amb *cantant* lo maridatge es aisit entre l'idèa d'un desplaçament, ara concebut en temps, es a dire una durada ocupada, e lo compausat de tension e detension, qu'a tanben lo sens d'una durada. Amb *cantat*, l'imatge es lo d'un acte al còp mòrt (acabat) e passivament interpretat, desplaçat en durada per *va*.

Amb *cantar*, cal tenir en compte que l'infinitiu significa una tension totala de recórrer, un acte qu'a pas encara pres lo camin de la mendra realizacion. L'interpretacion mai simpla doncas de *va cantar* es la que deviá capitair en francés (e qu'es pas desconoguda de l'occitan modèrn): la sasida al sortir del present (*va*) d'un acte avenir (*cantar*). Es un futur. Existís aital en francés un futur amb l'auxiliar *avoir*: *il chantera*, e un futur amb l'auxiliar *aller*: *il va chanter*. La diferéncia es la d'una sasida mai o mens mediata temporalament de l'acte avenir. Dins *il va chanter*, lo S_2 conservat d'*aller*, «avança de cap a un limit», dona l'immedietat.

8. Ortografia modernizada. Citam d'après LLUÍS NONELL, *Antologia de la prosa catalana* (Barcelona 1957), 44.

Es just aquel efièch de futur immediat que foguèt interdich en catalan (e un pauc tanben en occitan) per una altra interpretacion de la perifrasi qu'ara veirem.

III

Pèr plan comprene, cresèm que cal rasonar sobre *anèt cantar*, tip fòrça abundant en occitan antic, e mai recent, e qu'existís en catalan, *anà cantar*.

L'auxiliar aici es pas al present, mas al preterit, precisament a aquel preterit vengut del perfach latin e qu'a perdut tota la representacion del *perfectum*. Dins lo sistèma de nòstras lengas a l'Edat Mejana, jòga lo ròtle d'un preterit germanic pròpri a donar totas las valors passadas, las que serián presas en carga uèi pèr un imperfach o un passat compausat de còps que i a. Es lo temps *de l'istoricitat pura*.

Pr'auquò comença de se desvelar un destriament estilistic d'una granda utilitat. Lo preterit *anèt / anà* servís a reviudar l'image d'un acte, s'escriu per exemple sobre l'imperfach coma la representacion viva d'una accion sobre un desenrotlament temporal inèrt, un spectacle sovent:

«E faïa-ho bell veer, a aquells que romanien en terra e a nós: que tota la mar semblava blanca de les veles; tan era gran l'estol! E nós moguem en la darrerria de l'estol, en la galea de Montpesler».⁹

Nos sembla que d'aquel usatge estilistic, la rason es fonsa, sistematica: es dins la dobla orientacion del temps, dins l'oposicion del cronotip ω , de temps decadent, causit per l'imperfach, e del cronotip α , de temps ascendent, causit per lo preterit *anèt*. Dins *anèt* cap un image d'accion en realizacion, e non pas en desrealizacion.¹⁰ Aquela mena de preterit acarà la consciéncia linguistica a una vista del temps que, en prenent partença sus un ponch del passat (l'istoricitat del fach), se desplega de cap al mai tard, dins la direccion del present. Pr'amor d'aquel cronotip α , en francés e en occitan lo preterit se poiriá definir non pas coma lo punctual (o fan las gramaticas tradicionalas, mas s'enganan), mas coma *l'intrada dins lo temps de l'acte*.

Se vei doncas consí una orientacion tala es apta a sasir l'image donat a l'infinitiu. Entre *anèt*, temps ascendent, ont la representacion temporalà vai a la conquista de l'acte, e *cantar*, acte totalament de conquistar, i a pas ges de contradiccion, mai siben una complementaritat.

9. Del *Llibre dels faits* de JAUME I, in NONELL, *op. cit.*, 37. Cf. un classament d'aqueles efièchs, in *La Phrase occitane*, 196-197.

10. «Véhiculée dans le passé sur chronotype α , l'image verbale est une image qui, d'instant en instant, diffère sa réalisation *usque ad finem*, et s'il y a lieu *ad infinitum*, de sorte qu'en aucun point de son déroulement, elle ne peut apposer une partie déjà accomplie d'elle-même à une partie non encore accomplie» (GUILLAUME, *op. cit.*, 61).

Anèt cantar aparèis d'aquela maniera coma un sinonim temporal de *cantèt*, un confirmacion de son ascendéncia, un equivalent estilistic, que sa fòrça es plan vesibla dins aqueste autor provençal de la fin del segle XVI, Robèrt Ruffi:

«car de pluejos vengueron premiers
que aneron netejar villo e carrieros».

D'aquí se tira la consequéncia que lo catalan e l'occitan antics aurián agut l'usança de dos perfachs, *cantèt* / *anèt cantar* sinonims, e de dos presents, paralelament sinonims: *canta* / *va cantar*.¹¹

Es segur que en catalan antic *va cantar* preniá pas la valor futura del francés *il va chanter*; es segur tanben que *va cantar* demòra ligat al present. Mas la sinonimia es perfiecha? Un estudi *estilistic* dels textos ont s'atròba la perifrasi als temps primièrs (Ramon Llull, *Crònica* de Jaume I) mostrariá benlèu que *va cantar* a la meteissa vigor de conquista de l'acte que reconoisèn per nòstra part dins *anèt cantar*.

IV

Lo fach que borrola tot lo sistèma es pr'aquò l'interpretacion en preterit de *va cantar*. Interpretacion qu'a capitat plenament en catalan central. Es interessant d'acostar als faches catalans los faches occitans. Al nòrd dels Pirenèus, s'arremarca que:

a) La valor de preterit de la perifrasi aparèis a la fin del sègle XII, a un moment ont lo catalan l'ignòra gaireben.¹² S'expandís fòrça dins los sègles XIV e XV. Dins qualques textos d'aquel moment, sobretot los mediterraneus (Provença, Lengadòc) òm s'avesina d'un estat de tala abundància, que la substitucion de la perifrasi a la forma sintetica sembla possibla (cf. *Vida de Santa Doucelina*, *Biografia dels trobadors*, *Vita Christi* de Tolosa). Las *Lèis d'amors* condemnan aquela substitucion coma un «pedaç», mas ajustan que se pòt pas corregir «car es tròp acostumatz» (III, 392).

b) La forma se fa pus rara als sègles XVI e XVII, sens desaparèisser. Aital se constituís la situacion modèrna, dins totes los parlars occitans: usança majoritària de la forma sintetica, amb substitucion estilistica possibla de la forma perifrastica.¹³

11. BADIA I MARGARIT, *op. cit.*, 327.

12. E pasmens lo *Roman de Jaufré*, esrich de cap a 1180 per lo rèi Amfòs I, e que d'unes consideran coma catalan de lenga, presenta d'abundància lo preterit *va cantar*: «aiso fo lo diluns al ser | aisi co'l soleils va jaser; | conuc-lo e-l va congausir; | venc ves el e vai lu ferir», etc...

13. Lo testimòni de RONJAT, *loc cit.*, es fòrça insufisent: «je n'ai jamais entendu employer cette tournure dans la conversation, mais les ex. suivants, tirés de récits

Lo caminament en catalan es una altra aventura diacronica. Se destria una resisténcia culta al perfach perifrastic tre lo sègle xv,¹⁴ semblabla a la de las *Lèis d'amors*, mas mai eficaça. Es que l'avança es alara tant importanta coma en Occitània? Es possible que lo poder d'ocultament dels escrivans siá aici mai fòrt, donat que lo sentiment de la lenga literària ten encara sa vigor. Tant i a que dins un tèxt escrich entre 1673 e 1675, lo *Pseudò-Boades*, la substitucion sembla facha.¹⁵ Ne sèm a la situacion modèrna centrala (lo balear e lo valencian presentan una situacion mai vesina de l'occitana).¹⁶

Consí que ne siá, lo problèma d'aquela substitucion s'escriu al nivèl de las representacions temporalas. S'es parlat d'una rason morfologica: la semblança en catalan de las personas 4. *anam* e 5. *anats* del present e del perfach. Mas aquela rason existís pas en occitan.

Pensam que, totjorn segon aquela amira de temps viu, ascendent, a la coïncidéncia *cantèt / anèt cantar*, cal ajustar *canta*, present istoric. Lo present istoric es un mecanisme d'activacion de l'image temporal, un mecanisme epidictic. Opèra dins la direccion plenament ascendent: pren lo passat e lo mena al moment d'ara, en representacion imaginativa.¹⁷ Aquò's plan clar dins una frasa del *Jaufré* coma:

«e vi, a l'intrar del molin
una femna que rom sa crin»

S'atròba ara que lo tip *va cantar* pòsca èsser desvolopat non pas sobre un present vertadièr, mas sobre un present «istoric». Fa pas mai que donar una vigor reforçada a l'ascendéncia. Es un present istoric tirat a mai de preséncia encara, sollicitat a traversar lo present *va* per la sortida sobre *cantar*. Aital *va cantar* s'escriu sobre la representacion de *cantèt* coma una confirmacion d'energia. En catalan, vaquí un exemple de Ramon Muntaner:

«e l'endemà reconeguem nostra companya, e no trobam que haguéssem perdut mas un hom a cavall e dos de peu. E anam llevar lo camp...».¹⁸

familiars, montrent qu'elle n'a pas disparu de la langue actuelle». La perifrasi es tan viva qu'a passat dins lo francés regional: «j'entre et je te le vais voir» (ausit a Nimes).

14. BADIA I MARGARIT, *op. cit.*, 326, n. 4, utiliza per o provar las *Règles de esquivar vocables*.

15. L'autor, lo blanenc Fra Joan Gaspar Roig i Jalpí veguèt pas qu'aquel abandon a l'usatge destriava son tèxt de la lenga classica. Cf. aquesta sequéncia ont lo perfach perifrastic s'escriu sus un imperfach, coma un sintetic en catalan mai antic: «e com lo comte fortament amava la sua filla, ell la'n va portar al dessús dit lloc ...» (NONELL, *op. cit.*, 184).

16. M. SANCHIS I GUARNER, *Gramàtica valenciana* (València 1950), 195-196; BADIA I MARGARIT, *op. cit.*, 328.

17. E per aquesta rason, lo terme de *present istoric* es plan mal causit. Aquel present trai lo preterit de l'istoricitat.

18. NONELL, *op. cit.*, 53.

V

L'expression del passat en vesion ascendent del temps es doncas de quatre possibilitats, teoricament e practicament:

oc.	<i>cantèt</i> + <i>anèt cantar</i>
	<i>canta</i> + <i>va cantar</i>
caç.	<i>cantà</i> + <i>anà cantar</i>
	<i>canta</i> + <i>va cantar</i>

La riquesa aquesta es granda de tròp benlèu, e gaire estadissa. La diacronia establiguèt de simplifications.

La del catalan central modèrn consistís a afavorir *va cantar*; las formas *cantà* e *canta* demòran coma de recorses estilistics, mai o mens ligats a la tradicion literària. La de l'occitan modèrn es mens categorica: es tornat a l'usança majoritària de *cantèt*; *canta* e *va cantar* jògan de ròtles de vivificacion suplementària de l'image verbal,¹⁹ sens que se posca aici acusar una tradicion literària, e *anèt cantar*, vengut rar, es pas totalament eliminat.

Lo catalan passa una autra rara en remplaçant dins la perifrasi 4. *anam*, 5. *anats* per *vam*, *vats* > *vau*.²⁰ D'aquela manièra es sancçionat l'amoçament semantic de *anar* e son estat d'auxiliar.

En definitiva, aquel cas particular de la desaparicion del perfach etimologic nos sembla fòrça mai segurament explicat per una interpretacion eliminatritz e simplifiatritz de la representacion fondamental del temps ascendent que non pas per de rasons de dificultats morfologicas, coma s'es dich.²¹ Lo castelhan e l'italian literari son pas entrepachats per la complicacion dels perfaches fòrts. Ni mai l'occitan, que sembla d'aver refusat a un moment de son istòria una simplificacion entamenada del tip catalan.²²

ROBERT LAFONT

Universitat de Montpelhièr.
Institut d'Estudis Occitans.

19. Coma o remarquèt RONJAT, *loc. cit.*, Mistral revisa sa frasa «tout-d'uno, dins l'escuresino, vou entendre quaucarèn varaia e broufa à l'entour de ma bouto» per «soudain, j'entends, dans l'obscurité quelque chose qui rôdait, qui s'ébrouait, autour de ma tonne!». Assòcia lo perfach perifrastic occitan e lo present istoric francés a la meteissa valor estilistica.

20. L'alguerés garda *anam*, *aneu*.

21. W. MEYER-LÜBKE, *Grammaire des langues romanes*, III (Paris 1900), 130.

22. Los parlars occitans d'Itàlia e de parlars gascons s'aparentan al piemontés e al francés pel remplaçament de *cantèt* per la perifrasi *a cantat*, que pausa ela d'autres problèmas (cf. *La Phrase occitane*, 202).